

TIDSKRIFT FÖR POLITISK FILOSOFI
NR 1 2014 | ÅRGÅNG 18

Bokförlaget THALES

Inledning

ETT AV DE viktigaste bidragen i Derek Parfits berömda *Reasons and Persons* (1984) är uppmärksammandet av den motbudande slutsatsen. Den motbudande slutsatsen är en implikation av vad vi kan kalla totalprincipen, som gör gällande att en värld är bättre ju högre den totala mängden välfärd i denna värld är. Vid ett första ögonkast framstår detta som en bra princip, men som Parfit påpekar implicerar totalprincipen att en värld i vilken det finns ofantligt många människor, som alla lever liv som bara nätt och jämnt är värda att leva, är bättre än en värld med ganska många människor som alla har oerhört bra liv. Det är detta som är den motbudande slutsatsen.

Detta problem har varit mycket inflytelserikt i den populations-etiska debatten fram till idag och en stor mängd snillrika försök att undvika det har gjorts. Skulle en teori implicera den motbudande slutsatsen så skulle nästan alla anse det vara ett tillräckligt skäl för att överge teorin ifråga. Således har de flesta också övergett totalprincipen för att istället sätta hoppet till mer invecklade teorier.

Dock finns det vissa anmärkningsvärda undantag. Torbjörn Tännsjö är en av de få som försvarar totalprincipen och således faktiskt accepterar den motbudande slutsatsen; i sin text »Why We Ought to Accept the Repugnant Conclusion» (2002)¹ beskriver han sina skäl för detta. Hans argument bygger på att våra intuitioner om den motbudande slutsatsen vilseleds av att vi tror att våra liv är mycket bättre än de faktiskt är. Skulle vi andra inse att den s.k. Nära-Noll-Hypotesen är sann (enligt vilken människor i västvärlden idag generellt lever liv som bara med liten marginal är värda att leva) så skulle, menar Tännsjö, våra starka intuitioner om den motbudande slutsatsen också försvinna. Om Tännsjös position är den riktiga så är alltså nästan hela den moderna populationsetiska debatten fundamentalt snedvriden, varför det är av vikt att undersöka om hans försvar av totalprincipen är övertygande.

I denna text kommer jag dock inte utsätta Nära-Noll-Hypotesen för någon större granskning. Istället kommer jag att argumentera för att Nära-Noll-Hypotesen i bästa fall är ett tveeggat svärd för Tännsjö: om den är sann så kan kanske totalprincipen räddas från den motbjudande slutsatsen, men Nära-Noll-Hypotesen förvärrar också ett annat allvarligt problem för totalprincipen. Detta problem kallas *den omvända motbjudande slutsatsen*, och om den initialt är motbjudande så blir den ännu värre om Nära-Noll-Hypotesen är sann. Min slutsats är därför att Tännsjös försvar av totalprincipen trots allt inte är särskilt lyckat.

Texten är strukturerad enligt följande: i den första delen ger jag en kort bakgrund till diskussionen samt beskriver den motbjudande slutsatsen i grova drag. I den andra delen behandlas Tännsjös försvar av totalprincipen, såväl som hans pessimistiska syn på hur bra våra liv egentligen är. I den tredje delen diskuterar jag den omvända motbjudande slutsatsen och visar varför den utgör ett stort problem för Tännsjös position. Allt detta avslutas sedan med en kort sammanfattning.

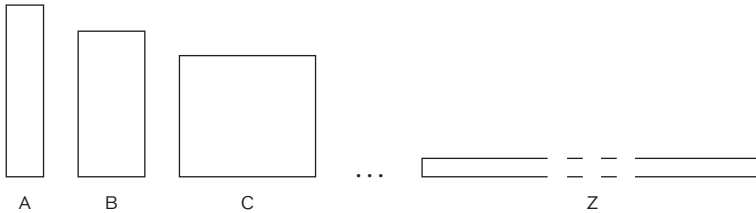
I. Den motbjudande slutsatsen

DET HAR NOG redan framgått att *totalprincipen* och *den motbjudande slutsatsen* är två viktiga begrepp i denna uppsats. Därför är det lämpligt att i detta första avsnitt utforska dessa två idéer noggrannare.

Totalprincipen har historiskt varit nära besläktad med den klassiska utilitarismen.² Den kan uttryckas så här:

TOTALPRINCIPEN: En värld X är bättre än en värld Y om, och endast om, den totala mängden välfärd i X är högre än den totala mängden välfärd i Y .

Som sagt så verkar totalprincipen nog rimlig vid ett första ögonkast, men den står tyvärr inför flera stora problem. Den motbjudande slutsatsen är det mest omdiskuterade av dessa problem och jag ska nu ge en kort redogörelse av varför den drabbar totalprincipen.

Figur 1

Studera figur 1 ovan (höjden på staplarna står för världens genomsnittliga välfärd och bredden på staplarna står för storleken på världens population; att stapeln *Z* är streckad innebär att dess bredd är oproportionerlig och att den egentligen borde vara mycket bredare). Värld *A* är en värld med många människor som alla lever liv väl värda att leva. I värld *B* finns det dubbelt så många människor, som alla lever sämre liv än människorna i *A*-världen. Dock är den totala mängden välfärd ändå större i *B* än i *A*, varför totalprincipen implicerar att *B* är en bättre värld än *A*.

Bara det att *B* skulle vara bättre än *A* är kanske kontraintuitivt för vissa av oss, men det är bara början. Totalprincipen implicerar också att *C* är bättre än både *B* och *A*: människorna i *C* lever sämre liv än människorna i *B* och *A*, men populationen i *C* är dubbelt så stor som den i *B*. Den totala välfärdsnivån är därför högre i *C* än i *B* och *A*. Genom att fördubbla populationernas storlekar på det här sättet och samtidigt sänka deras välfärdsnivåer kommer vi till slut ända till den ökända världen *Z*.

I världen *Z* finns det oerhört många människor som alla lever liv som bara med minsta möjliga marginal är värda att leva.³ Den enorma mängden människor i *Z* gör dock att den totala välfärdsnivån i *Z*-världen är högre än välfärdsnivån i *A* (såväl som i *B*, *C*, *D* och de övriga). Således implicerar totalprincipen att *Z* är bättre än *A*! Det är detta som är den motbjudande slutsatsen: för de flesta är det mycket svårt att acceptera att *Z* är bättre än *A*.⁴

Många ser därför den motbjudande slutsatsen som ett övertygande *reductio*-argument för att totalprincipen är falsk, men inte Tännsjö – tvärtom är den motbjudande slutsatsen enligt honom inte bara acceptabel utan ett önskvärt resultat (s. 359). Nu när vi fått reda på vad Parfits motbjudande slutsats faktiskt innebär, är det dags att undersöka hur Tännsjö försvar ser ut.

II. Nära-Noll-Hypotesen

DEN MOTBJUDANDE SLUTSATSEN är för de flesta mycket kontraintuitiv. Tännsjö försvarar dock totalprincipen och menar att våra intuitioner om den motbjudande slutsatsen är förvirrade; i hans ögon lever vi redan idag liv som är ungefär som de i Z-världen. Om vi skulle inse detta så skulle kanske inte den motbjudande slutsatsen verka lika motbjudande. I detta avsnitt ska vi undersöka Tännsjöes pessimistiska position lite noggrannare.

Det är passande att börja med ett citat. Så här ser Tännsjö på livet hos människorna i Z:

Even if [the people in Z] live lives just worth living, they probably live lives pretty much like the lives we already live. And by ›we› I denote me who is writing this and you who read it, i.e. affluent Western people who do not need to worry about proper schooling for their children, old age, or health care. I do not refer to people living in abject poverty and true misery, or to people who are terminally ill and are dying from painful diseases, who, by all probability, live lives worth not living. (s. 346)

Tännsjö menar alltså att människorna i Z-världen har liv av ett helt annat slag än vad man skulle kunna tro. Det är verkligen inte bara »muzak and potatoes» – tvärtom har de på det stora hela lika bra liv som människor i västvärlden har idag. Denna pessimistiska idé kallar Tännsjö alltså för Nära-Noll-Hypotesen och vi kan formulera den så här:

NÄRA-NOLL-HYPOTASEN (NNH): Människor i västvärlden idag har generellt lika bra liv som människorna i Z, d.v.s. liv som bara med ytterst liten marginal är värda att leva.

Idén är att om NNH är sann så är inte den motbjudande slutsatsen så motbjudande som vi trott. Människorna i *Z* har liv som är lika bra som våra – den enda skillnaden är att *Z*-världens population är oerhört mycket större. När vi inser detta, så menar Tännsjö att våra intuitioner om att den motbjudande slutsatsen är motbjudande försvinner. För diskussionens skull kan vi anta att detta är riktigt (även om jag för protokollet vill påpeka att jag inte är helt övertygad). Men är NNH rimlig i sig?

NNH tycks mig visserligen inte uppenbart falsk, men den är inte heller så *prima facie* plausibel att den kan accepteras utan ett bra argument som stödjer den. Många av oss anser trots allt att våra liv är, med god marginal, värda att leva – hur kommer det sig att vi tar miste på den punkten? Tyvärr ges inte något klart svar på denna fråga, men Tännsjö verkar ha två huvudstrategier för att övertyga oss om att vi är förvirrade. Den första strategin går ut på ren och skär övertalning:

[N]o matter how ›lucky› we are, how many ›gadgets› we happen to possess, we rarely reach beyond [the *Z*-level of welfare]. If sometimes we do, this has very little to do with material affluence; rather, bliss, when it does occur, seems to be the ephemeral result of such things as requited infatuation, successful creative attempts, and, of course, the proper administration of drugs. Most of the time we spend waiting for all sorts of things and events. We often wait in vain. And when Godot arrives, if eventually he does, he is not always such a great acquaintance to make. Note also that many of the good things in life come with a price tag to be paid in terms of suffering. (s. 345)

Dessa anmärkningar följs av det helt korrekta påpekandet att människans minne är mycket selektivt (s. 346) – när vi försöker minnas hur många bra respektive dåliga saker vi har varit med om i våra liv så kommer vi ofta ihåg de bra sakerna som bättre än de faktiskt var och glömmet bort de dåliga helt och hållet.

Nu kan vi konstruera ett hyfsat argument. Förespråkaren av totalprincipen kan hävda att vi visserligen tror att våra liv med god marginal är värda att leva, men att detta är ett misstag som beror

på att vi har förträngt minnen av dåliga upplevelser och överdrivit minnen av bra upplevelser. När vi inser att vi ofta väntar på saker förgäves, att många bra saker för med sig dåliga saker o.s.v., så förstår vi att vi trots allt har haft fel i våra bedömningar – våra liv är helt enkelt inte så bra som vi trott.

Är denna förklaring rimlig? Jag ska låta det vara osagt, men min gissning är att man nog kan konstruera en »spegelvänd» lista, d.v.s. en lista på bra saker i våra liv som är tillräckligt innehållsrik för att väga upp de dåligheter Tännsjö påminner oss om. Många saker väntar vi ju inte på förgäves, och ibland när Godot mot alla odds anländer⁵ så är han till och med en bättre bekantskap än vad vi kunde ana (och ibland när han inte anländer alls är vi glada över att slippa träffa honom!). Denna fråga är dock förhållandevis perifer – det är viktigare att istället granska Tännsjös andra strategi.

Med den andra strategin försvarar Tännsjö NNH från en invändning som inspirerats av Nils Holtug.⁶ Anta att jag förlorar en lem, t.ex. en arm. Det verkar som om jag i så fall skulle leva ett liv som är klart sämre än livet jag lever nu, men att det likväl skulle vara värt att leva. Alltså lever jag just nu ett liv som är med god marginal värt att leva, vilket är i konflikt med NNH. Invändningen verkar rimlig, åtminstone *prima facie*, men Tännsjö är skeptisk.

För att avgöra om argumentet är rimligt eller ej så krävs det, menar Tännsjö, empiriska undersökningar. Vad vi bör göra, menar han, är att fråga människor som faktiskt råkat ut för att ha förlorat armar (eller varit med om olyckor av liknande slag) om de upplever att deras liv försämrats efter olyckan. Introspektion och spekulativa gissningar om hur vi skulle påverkas ger, kan man tycka, inte lika stark evidens. Tännsjö har ofta arbetat med människor som varit med om dessa olyckor och även frågat dem hur deras liv förändrats. Enligt honom är svaren alltid i denna anda:

›When the accident had just occurred, I thought it was all over with me. I felt that my life had no meaning any longer. However, once I had adapted to the new situation, my life turned out to be *no worse* than it was before I acquired my disability. I live a different life now, but *not a worse life*.› (s. 348; mina kursiveringar)

Tännsjö menar alltså att eftersom dessa människor inte upplever att deras liv försämrats, så utgör inte det Holtug-inspirerade argumentet något hot mot NNH; premissen att jag skulle ha ett klart sämre liv om jag förlorade min arm är helt enkelt falsk.⁷

Det här är kanske ett sunt argument, men jag skall inte ge det någon närmare utvärdering. Dock är det värt att påpeka att om den första strategin är rimlig så verkar detta argument svagt. När Tännsjö försvarar sig mot Holtug, så bygger hans försvar på att vi människor generellt är pålitliga i våra bedömningar av hur bra våra liv är – men den första strategin gick ju ut på att förneka just detta! Därför är det svårt att se hur Tännsjös båda argument kan lyckas – om den första strategin är övertygande så fallerar den andra och vice versa.

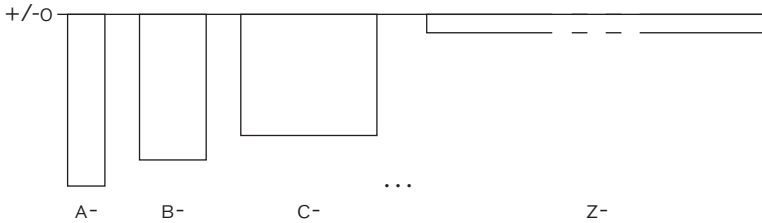
För att komma till pudelns kärna bör vi dock sätta dessa spörsmål åt sidan. Låt oss anta att vi accepterat totalprincipen och NNH och således kommit att tycka att den motbudande slutsatsen är acceptabel. Då möter vi istället problem som, om NNH är sann, tycks mig ännu mer motbudande än den motbudande slutsatsen. Dessa kommer vi att bekanta oss med i textens nästa del.

III. Den omvända motbudande slutsatsen

DEN OMOVÄNDA MOTBJUDANDE slutsatsen hittar man i bl.a. Carlson (1997) och Blackorby et al (1997) och det är den som nu ställs i fokus. Den är mycket enkel och kanske ännu mer orimlig än den motbudande slutsatsen. Även utan NNH implicerar totalprincipen förstås den omvända motbudande slutsatsen (och detta är för många tillräckligt illa) men om vi dessutom har accepterat NNH så blir den omvända motbudande slutsatsen ett ännu större problem.

Den omvända motbudande slutsatsen är i någon mening en spegelbild av den motbudande slutsatsen. Låt *A*- vara en hemsk värld: de många invånarna som lever här torteras, lider och plågas dygnet runt, varje dag, hela livet. Låt också *Z*- vara en värld som har en lika stor population som *Z*, men med en avgörande skillnad – i *Z*- är invånarnas liv med minsta möjliga marginal *inte* värda att leva. Se figur 2 för en illustration av detta.

Totalprincipen implicerar att *A*- är bättre än *Z*-: eftersom ett enskilt liv i *Z*- har ett negativt värde, om än oerhört litet, så blir

Figur 2

summan av alla dessa små negativa värden större än summan av alla negativa värden i $A-$. Detta innebär att om totalprincipen är sann så är $A-$ bättre än $Z-$, men det är en slutsats som är mycket svårsmält.

Detta verkar vara ett väldigt starkt argument mot totalprincipen, så hur ska dess förespråkare avvisa det? I vanliga fall verkar den bästa utvägen vara att pumpa negativa intuitioner om $Z-$: eftersom standarduppfattningen är att människorna i $Z-$ har klart sämre liv än de liv som du och jag lever, så skulle man eventuellt kunna avväpna den omvända motbudande slutsatsen med ett resonemang som tar avstamp i den intuitionen. Om livet i $Z-$ trots allt är väldigt dåliga jämfört med våra liv, så blir det inte lika motbudande att en ofantligt stor mängd av den sortens liv också är väldigt dålig. Kanske kan man också acceptera att $Z-$ i så fall är sämre än $A-$: $A-$ innehåller visserligen liv som är katastrofalt dåliga, men eftersom denna population är mycket liten jämfört med $Z-$ så kanske den dåligheten vägs upp. Men hur rimlig eller orimlig denna utväg än må vara så är den inte ett alternativ för Tännsjö.

Tvärtom: eftersom Tännsjö accepterat NNH så måste han dra slutsatsen att människorna i $Z-$ lever liv som är snudd på lika bra som de liv som du och jag lever. Det är ingen tvekan om att han accepterar detta, då han bl.a. säger att »the difference between a life just worth living and a life just worth not living is trivial» (s. 346), d.v.s. oerhört liten.⁸

Vad är då resultatet av allt detta? Jo, vi kan nu härleda följande teser, som alla impliceras av Tännsjös kombination av totalprincipen och NNH:

1. För det första är Z bättre än A . Att detta tycks kontraintuitivt beror, enligt Tännsjö, på att vi inte ännu insett att NNH är sann. Accepterar vi NNH så är det inte längre kontraintuitivt att Z är bättre än A , menar Tännsjö, eftersom vi då inser att livet i Z är ungefär lika bra som ett vanligt liv hos en människa i västvärlden idag.
2. För det andra är skillnaden mellan ett liv i Z - och ett liv i Z »trivial», alltså oerhört liten. Detta i kombination med NNH innebär att också människorna i Z - har liv som är snudd på lika bra som ett vanligt liv hos en människa i västvärlden idag.
3. För det tredje är Z -, där invånarnas liv är mycket lika livet hos invånarna i Z , *sämre* än A -.

Med försvaret av den motbjudande slutsatsen i bakhuvudet (»eftersom livet i Z är ungefär lika bra som våra så är den motbjudande slutsatsen rimlig») är denna tredje tes mycket svår att acceptera. För samma resonemang är tillämpligt även här: när vi accepterat NNH och förstått att livet i Z - är nästan lika bra som våra, så kan vi också med lätthet inse att Z - är bättre än A -. Men här hävdar alltså Tännsjö det omvända: Z - är enligt honom *sämre* än A -.

Återigen är det mycket orimligt att Z - (där invånarna sägs ha liv som är snudd på lika bra som våra) är *sämre* än A - (där alla invånare har oerhört dåliga liv). Därför drar jag slutsatsen att totalprincipen i kombination med NNH har oacceptabla implikationer och bör förkastas. Tännsjös försök att försvara totalprincipen mot den motbjudande slutsatsen med hjälp av NNH verkar således föga framgångsrikt.⁹

IV. Sammanfattning

UPPSATSEN HAR NU nått sitt slut. I textens första del beskrevs den motbjudande slutsatsen och i dess andra del granskade vi Tännsjös

argument för att den motbudande slutsatsen trots allt inte är så motbudande. Här blev vi också bekanta med NNH och ett par argument för att acceptera den. I den tredje delen stötte vi på den omvända motbudande slutsatsen och såg att i ljuset av NNH blev den omvända motbudande slutsatsen ett ännu starkare argument mot totalprincipen.

Målet för denna uppsats var att visa att Tännsjö försvar av totalprincipen gör ett argument mot totalprincipen ännu allvarligare. Som redan framgått så är min slutsats att även om man kan tycka att Tännsjö med Nära-Noll-Hypotesen försvarat totalprincipen mot den motbudande slutsatsen, så gör hans försvar istället att den omvända motbudande slutsatsen blir ännu mer allvarlig. Omfamnar man totalprincipen är alltså Nära-Noll-Hypotesen på sin höjd en väg ur askan in i elden.¹⁰

→

Olle Risberg är filosofistuderande vid Uppsala universitet

Noter

1 Mina referenser längre fram är referenser till denna text, såvida inget annat antyds.

2 Att totalprincipen är besläktad med utilitarismen innebär inte att utilitarismen är den enda normativa teorin som drabbas av den motbudande slutsatsen. Tvärtom måste förespråkare för alla normativa teorier (eller åtminstone de som lägger någon vikt alls vid människors välfärd) svara på hur man ska ställa sig i den här sortens frågor.

3 Det finns många förslag gällande hur ett liv i Z-världen ser ut. Parfit själv har inte särskilt höga tankar om Z utan menar att det enda av värde som finns där är »muzak and potatoes»; Tännsjö har däremot en helt annan uppfattning, som vi snart ska stifta bekantskap med.

4 Kanske vill man nu söka tröst hos *genomsnittsprincipen* istället, enligt vilken en värld är bättre ju högre dess genomsnittliga välfärd är. Visserligen undviker denna princip den motbudande slutsatsen, men istället har den andra, minst lika stora, problem. Till exempel implicerar den att en värld där en enda människa har ett fruktansvärt dåligt liv förbättras om vi lägger till väldigt många människor som alla lever liv som bara är något mindre fruktansvärda.

5 Den teaterinsatte kanske invänder på denna punkt – hela poängen med Becketts berömda pjäs är ju att Godot aldrig dyker upp. Detta är förstås sant, men i verkligheten har vi ju (åtminstone ibland) större tur än Vladimir och Estragon, såtillvida att det vi väntar på till slut också når oss.

OM TÄNNSJÖS FÖRSVAR AV DEN MOTBJUDANDE SLUTSATSEN

6 Holtugs invändning kommer från en opublicerad recension av Tännsjös *Hedonistic Utilitarianism*.

7 Däremot medger Tännsjö förstås att vi kan vara med om olyckor som försämrar våra liv så pass mycket att de inte är värda att leva längre. Detta står dock inte i konflikt med NNH.

8 »Trivial» är visserligen en notoriskt mångtydig term, men så vitt jag kan se så bör det i detta sammanhang förstås som just »oerhört liten», eller »så liten att den knappt märks», eller något dylikt. Denna tolkning får ytterligare stöd av att Tännsjö också accepterar att omärkbara förändringar i välmåga (»sub-noticeable» changes of well-being) är möjliga (1998: kap. 5); i kombination med att människorna i Z har liv som *med minsta möjliga marginal* är värda att leva implicerar detta att en mycket liten ändring skulle göra att de får liv som inte är värda att leva.

9 Kanske är det frestande att i samband med dessa orimligheter också anklaga Tännsjös rangordning för att bryta mot transitiviteten hos »bättre än», baserat på ett resonemang i stil med följande: »Z är bättre än A-, och livet i Z- är trivalt sämre än livet i Z, men Z- är ändå sämre än A- trots att livet i Z- är nästan lika bra som livet i Z, vilket är inkonsistent». Denna anklagelse är dock oggrundad: förespråkare av totalprincipen rangordnar, helt transitivt, världarna enligt följande:

$$Z > A > A- > Z-$$

Men när förespråkare av totalprincipen istället rangordnar *enskilda liv* så ser rangordningen ut så här:

$$\text{ett liv i } A > \text{ett liv i } Z > \text{ett liv i } Z- > \text{ett liv i } A-$$

Om dessa två frågor hålls isär så uppstår inte ens ett skenbart transitivetsbrott.

10 Jag vill tacka Jens Johansson och Sanna Hodell för värdefulla synpunkter på den här artikeln.

Referenser

- BLACKORBY, C., BOSSERT, W. & DONALDSON, D. (1997) »Critical-Level Utilitarianism and the Population-Ethics Dilemma», *Economics and Philosophy*, vol. 13, ss. 197–230.
- CARLSON, E. (1997) »Mere Addition and Two Trilemmas of Population Ethics», *Economics and Philosophy*, vol. 14, ss. 283–306.
- PARFIT, D. (1984) *Reasons and Persons*, New York: Oxford University Press.
- TÄNNSJÖ, T. (2002) »Why We Ought to Accept the Repugnant Conclusion», *Utilitas*, vol. 14, ss. 339–359.
- TÄNNSJÖ, T. (1998) *Hedonistic Utilitarianism*, Edinburgh: Edinburgh University Press.